

УДК 330.141.1

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.76-86

Діденко Л.В., Титор В.С.

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання реалізації недержавного пенсійного забезпечення в Україні через вживання фінансового посередництва, створено належні умови для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, як складової системи фінансового посередництва в державі.

Ключові слова: *недержавні пенсійні фонди, пенсійні активи, недержавне пенсійне забезпечення.*

Діденко Л.В., Титор В.С.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы вопросы реализации негосударственного пенсионного обеспечения в Украине через применение финансового посредничества, создание условий для развития системы негосударственного пенсионного обеспечения, как составляющей системы финансового посредничества в стране.

Ключевые слова: *негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, пенсионные активы.*

Didenko L.V., Titor V.S.

THE CURRENT STATE OF THE PRIVATE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

The article examined the implementation of private pensions in Ukraine though the use of financial intermediation, creating appropriate conditions for private pensions as part of financial intermediation in the country.

Keywords: *non-state pension system, non-state pension fund, pension assets.*

Постановка проблеми. Найвагомішим питанням, яке пояснює проблеми забезпечення громадян належним рівнем доходів з настанням пенсійного віку з метою уникнення бідності та ризиків, пов'язаних зі зниженням якості життя, є розбудова системи недержавного пенсійного забезпечення. Щоб досягти цієї мети, варто найближчим часом створити умови для результативної роботи багаторівневої системи пенсійного забезпечення, а саме недержавних пенсійних фондів, що виступають підсилюючою частиною солідарної системи пенсійного забезпечення фізичних осіб в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання недержавного пенсійного забезпечення досліджувались багатьма науковцями, серед яких: С. Онишко, Т. Паєнтко, Ю. Коваленко, Л. Діденко, В. Толуб'як, Т. Хлибова, К. Черненко, Л. Павловська, Н. Ткаченко, а також зарубіжних вчених: Е. Девіс, П. Гусєва, Е. Бронштейн, В. Бончік, М. Баздаріч, М. Амманн та інші. Однак, становлення та розвиток недержавного пенсійного забезпечення, що є складовою пенсійної системи України, активно продовжується, саме тому дослідження проблем і перспектив його розвитку не втрачає сенсу та є актуальним у сучасних умовах.

Мета статті. Розкриття сучасного стану і перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система недержавного пенсійного забезпечення є третім рівнем пенсійної системи держави. Розбудову та розвиток НПЗ розпочато з 2004 року, з того моменту, як набрав чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Базою цієї системи є недержавні пенсійні фонди [1].

Діяльність недержавного пенсійного фонду включає наступні складові: визначення і впровадження політики недержавного пенсійного фонду і контроль за її дотриманням; адміністративне управління пенсійним фондом;

інвестування пенсійних активів; забезпечення надійного зберігання пенсійних активів тощо [4, ст. 32].

Мета вкладання пенсійних активів в інвестиції – це одержання учасниками НПЗ пенсійних виплат, що є додатковими до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; забезпечення рівня доходності пенсійних активів, що перевищуватиме рівень інфляції, а також знаходження довгострокових інвестиційних ресурсів, що необхідні для модернізації економіки [2].

Станом на 31.03.2020 року Державний реєстр фінансових установ мав інформацію про 63 зареєстрованих НПФ та 22 адміністраторів НПФ [2].

Згідно з даними, відображеними у Державному реєстрі фінансових установ, недержавні пенсійні фонди на сьогодні зареєстровані у 10 регіонах України (рис.1). Найбільше, а саме 45 недержавних пенсійних фондів розташовано у м. Києві, що складає 71,4% від загальної кількості зареєстрованих НПФ [2].

Показники діяльності НПФ, відповідно до поданих звітних даних, показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показник	31.03.2018	31.03.2019	31.03.2020	Темпи приросту, %	
				31.03.2019/ 31.03.2018	31.03.2020/ 31.03.2019
Кількість пенсійних контрактів, що укладені (тис. шт.)	61,0	70,4	79,6	15,4	13,1
Кількість учасників НПФ (тис. осіб)	843,2	858,4	878,3	1,8	2,3
Вартість активів НПФ (млн. грн.)	2 485,2	2 829,8	3 106,5	13,9	9,8
Всього пенсійних внесків (млн. грн.)	1 910,4	2 036,4	2 219,1	6,6	9,0
у тому числі:					

- фізичних осіб	134,4	183,9	239,0	36,8	30,0
- фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
- юридичних осіб	1 775,3	1 851,7	1 979,3	4,3	6,9
Суми пенсійних виплат (млн. грн.)	723,2	842,0	986,7	16,4	17,2
Кількість учасників, що отримали пенсійні виплати (тис. осіб)	79,4	81,9	84,9	3,1	3,7
Суми інвестиційних доходів (млн. грн.)	1 468,5	1 865,9	2 165,1	27,1	16,0
Прибутки від інвестування активів НПФ (млн. грн.)	1 185,1	1 522,3	1 758,8	28,5	15,5
Витрати, відшкодовані з пенсійних активів (млн. грн.)	283,4	343,6	406,3	21,2	18,2

Джерело: складено авторами на основі [2].

Станом на 31.03.2020 року загальна кількість учасників НПФ складала 878,3 тис. осіб, порівняно з 858,4 тис. осіб станом на 31.03.2019 року. З них отримали/отримують пенсійні виплати 84,9 тис. осіб, що становить 9,7% від загальної кількості учасників [2].

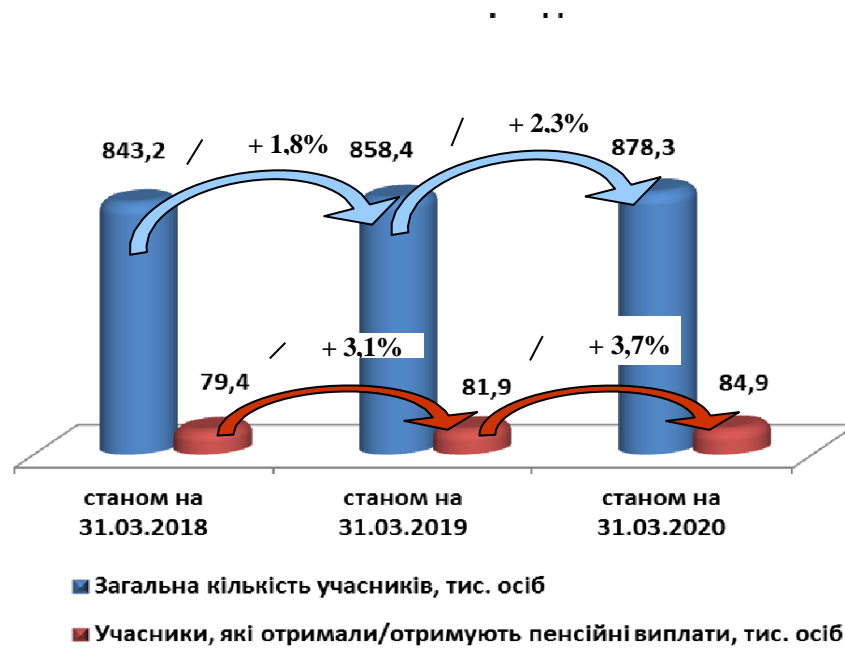

Рис. 1 Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Джерело: складено авторами на основі [2].

Станом на 31.03.2020 року більшість учасників НПФ склали особи віком від 25 до 50 років, що становить 56,7%, а також особи від 50 до 60 років, що складає 25,7%. Учасники НПФ старше 60 років склали 16,8%, а вікової групи до 25 років – 0,8 % [2].

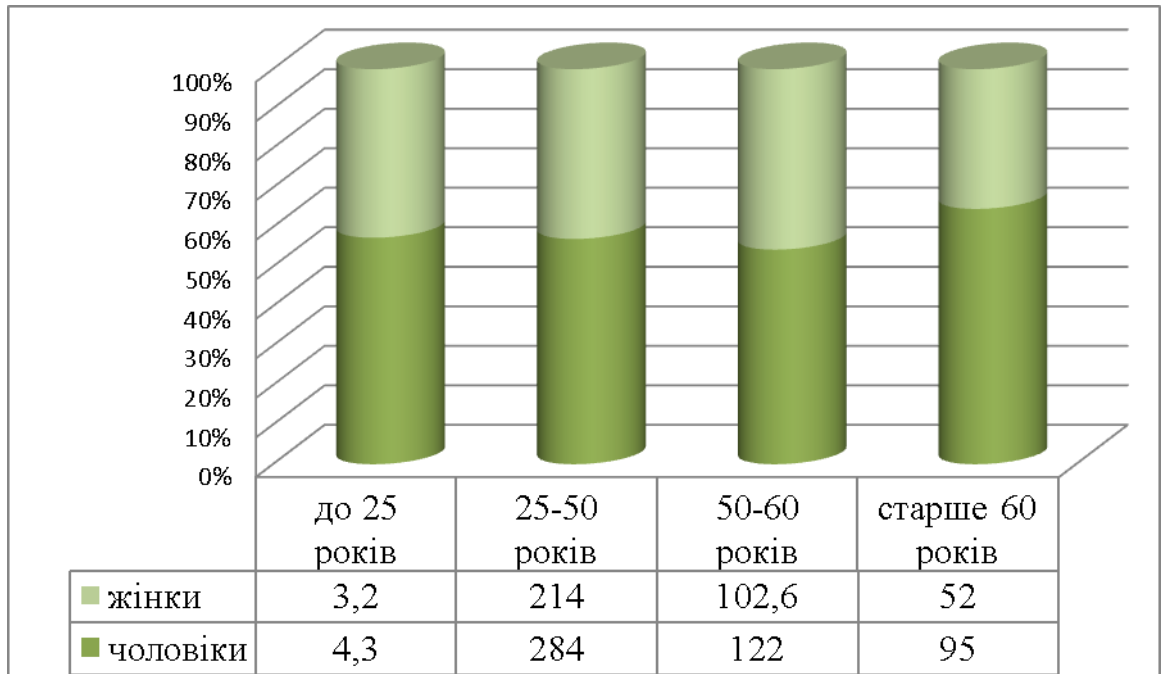

Рис. 2 Учасники НПФ за статевою ознакою в перерізі вікових груп на 31.03.2020 року

Джерело: складено авторами на основі [2].

Проаналізувавши рис. 2, можемо дійти висновку, що кожна вікова група містить переважну більшість чоловіків, частка яких складає 57,7% від загальної чисельності осіб, що є учасниками НПФ. До того ж, у віковій групі старше 60 років кількість чоловіків перевищує кількість жінок у 1,8 рази.

Пенсійні виплати станом на 31.03.2020 року складають 986,7 млн. грн., а це на 17,2% більше порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Також бачимо, що одноразові виплати зросли на 9,3%, а пенсійні виплати на визначений строк – на 32,6% [2].

Протягом 2019 року кількість учасників недержавних пенсійних фондів склала лише 5% від офіційно працюючого населення. Громадяни не розміщують кошти у недержавні пенсійні фонди через низьку дохідність.

Максимальний рівень витрат, встановлений регулятором на рівні 7%, виявився занадто високим, а дійсний рівень доходності системи протягом останніх п'яти років була нижчою за інфляцію. Дана ситуація не дає змогу сподіватися на отримання інвестиційного доходу від інвестування у пенсійні активи. Також під сумнівом опинилось питання щодо зберігання вартості коштів, що були вкладені на довгострокову перспективу.

На початок 2019 року в Україні було зареєстровано 62 пенсійні фонди та 22 їх адміністратори. Накопичені пенсійні активи в сумі склали 2 754,2 млн. грн., але це є незначними коштами з розрахунку на одного учасника НПФ – 3 210 грн. [2].

Відповідно до даних регулятора 2018 року вартість активів НПФ збільшилась на 11,3% до 2,75 млрд. грн., що становить відсотково 11,3%. Основними напрямками інвестування пенсійних активів на 31.12.2018 року є залучення коштів від: цінних паперів, доходи по яких гарантує Кабінет міністрів України (46%), депозитів у банках (35,9%), облігацій підприємств, що є резидентами України (10,9%), об'єктів нерухомості (1,7%) [5].

Серед недержавних пенсійних фондів на кінець 2019 року найбільший обсяг активів був у корпоративного НПФ НБУ та становив 1,33 млрд. грн. [5].

Таблиця 2

ТОП 5 НПФ за активами на 31.12.2019 р.

№	Назва	Активи (тис. грн.)	Вартість чистих активів (тис. грн.)	Кількість учасників (осіб)
1	Корпоративний недержавний пенсійний фонд НБУ	1 327 547	1 325 025	12 449
2	Недержавний корпоративний пенсійний фонд «Укрсімбанк»	237 985	237 072	5 729
3	Відкритий НПФ «Емирит-Україна»	162 305	161 817	70 984
4	Відкритий НПФ «Приват-фонд»	143 712	143 465	48 778
5	Відкритий НПФ «ОТП-пенсія»	132 640	132 023	41 735

Джерело: складено авторами на основі [2].

У розпорядженні Корпоративного НПФ НБУ на кінець 2019 року налічувалась майже половина всіх коштів третього рівня (1 326 млрд. грн.). У той же час, стан абсолютних показників економічного розвитку України та динаміки розвитку недержавних пенсійних фондів залишається на досить невисокому рівні, що у свою чергу заважає у нарощуванні фінансового ринку та у поширенні функціонування інституцій такого роду (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансові показники діяльності сектору НПФТ

Роки	Показники		
	Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	Активи недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	Частина пенсійних активів у ВВП, %
2015	1586915	2469,2	0,156
2016	1988544	1980,0	0,099
2017	2383182	2198,7	0,089
2018	2982920	2465,6	0,083
2019	3558706	2745,2	0,077

Джерело: складено авторами на основі [2].

Проблемою, яка сприяє повільним темпам збільшення недержавного пенсійного забезпечення, є недовіра громадян до фінансового сектору України в цілому. Дійсні доходи пенсійних фондів України у останні роки є нижчими ніж інфляція. За таких умов є неможливим залучення громадян до інвестування активів до фінансових установ.

Значна роль у прискоренні розвитку недержавних пенсійних фондів належить державним стимулам. У недержавному пенсійному забезпеченні в Україні використовується податковий режим, за якого від оподаткування звільняється обмежена сума внесків та інвестиційного доходу, а також оподаткування пенсійних виплат у момент їх здійснення. То ж, учасники недержавних пенсійних фондів можуть отримати податкові знижки, що сплачуються з сум, які не перевищують місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року (1 921 грн. у 2019 р.), що множиться на коефіцієнт 1,4 з округленням до 10

гривень, а саме – 2 690 гривень на місяць. За рік така сума складатиме 5 810,40 гривень [3, ст. 145-146].

Відповідно до ст. 164.2.16 Податкового кодексу України, звільнені від оподаткування внески роботодавців до недержавних пенсійних фондів не повинні перевищувати 15% сум заробітних плат, що нараховуються роботодавцями кожен звітний податковий місяць, за який повинні сплачуватись пенсійні внески до НПФ. Однак вони не повинні перевищувати 250 % від суми мінімальної заробітної плати, що встановлюється законом про Державний бюджет України відповідного року [1].

Згідно ст. 170.8.2 Податкового кодексу України, адміністраторами НПФ, як податковими агентами, утримуються податки по пенсійним виплатам та перераховуються в бюджет.

Таблиця 4

Оподаткування пенсійних виплат учасників третього рівня НПЗ

№ п/п	Вид пенсійної виплати	База оподаткування	Ставка податку
1	Пенсійні виплати на визначені строки (але не менш ніж на 10 років) або довічний ануїтет	60 % суми виплати	Періодичної 19,5 % : 18 % (податок на доходи фізичних осіб) + 1,5% (військовий збір)
2	Одноразові виплати, у тому числі у зв'язку з достроковим припиненням контракту з НПФ про недержавне пенсійне забезпечення у визначених законом випадках	100 % суми виплати	Одноразової
3	Одноразові виплати спадкоємцям	100 % суми виплати	Одноразової За правилами оподаткування спадщини

Джерело: складено авторами на основі [2].

Участь у НПФ дає змогу отримання громадянами трьох видів пенсійних виплат: довічного ануїтету; пенсійних виплат не менш ніж на 10 років; одноразових виплат при настанні інвалідності чи смерті.

На сьогоднішній день існують багато негативних чинників, які можуть здійснювати суттєвий вплив на наслідки функціонування недержавних пенсійних фондів. Недостатній розвиток ринку капіталів є основним фактором такого впливу. Він відслідковується як обмеженість інструментів для інвестування активів до пенсійних фондів. У наш час інвестиції вкладаються у більшій мірі в депозити чи облігації.

Функціонування недержавних пенсійних фондів зазнає значного впливу через досить низький рівень довіри населення, недостатність рівня доходів громадян, нерозвиненість фінансового ринку.

З метою знаходження напрямів покращення ситуації, що склалась, потрібно звернути увагу на досвід зарубіжних країн, де надзвичайною популярністю користуються пенсійні плани через автоматичне зарахування до накопичувальної пенсійної системи та можливість виходу з неї. Ними передбачено автоматичне зарахування громадян до такого пенсійного фонду, а також надається право добровільного виходу з нього протягом визначеного часу. У таких країнах пенсійні внески сплачуються роботодавцями або працівниками, або і роботодавцями і працівниками. Обов'язкові внески зростають до розмірів, що мають забезпечувати формування достатнього обсягу пенсійних активів перед виходом на пенсію [3, ст. 146-147].

Згідно проаналізованого досвіду більша частина громадян на практиці не виходить з системи автоматичного зарахування і надалі сплачує внески. Обґрунтуванням щодо виходу з пенсійного плану є наявність не у всіх достатнього доходу, з метою заощаджень для пенсії. А виходячи з пенсійного плану, такі особи зможуть уникати додаткового боргу.

На сучасному етапі економічного розвитку суспільства, значна частина населення України не відкладає кошти та не має змоги заощадити на пенсію, мало хто знає про недержавні пенсійні фонди, не орієнтується у фінансових питаннях, немає довіри до фінансових установ. Для трансформації ситуації на краще необхідно використовувати наступні заходи:

- підвищувати довіру населення до таких інституцій та збільшити його обізнаність через засоби масової інформації, а також надавати роз'яснення на підприємствах і у навчальних закладах;

- сформувати безпечні фінансові інструменти фінансування у пенсійні активи та фінансові ринки з метою зростання інвестицій;

- підготувати розумні фінансові стимули для розміщення заощаджень.

Якщо говорити на більш довгострокову перспективу, то уряд України має дослідити можливість впровадження автоматичного зарахування до накопичувальної пенсійної системи другого рівня.

Висновки. Системі недержавного пенсійного забезпечення України відводиться досить суттєва роль і для громадян, і для фінансової системи, і для держави в цілому. Завдяки її запровадженню кожен учасник зможе накопичувати грошові кошти на рахунках недержавних пенсійних фондів. Якщо дотримуватись певних кроків, то це дасть можливість підвищити якість життя громадянам пенсійного віку, обійти бідність і допоможе наблизити зміцнення фінансового ринку через акумуляцію грошових коштів у довгострокових періодах.

Провівши дослідження, ми бачимо, що саме дозволяє виявити ряд причин, які уповільнюють розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, а саме: недовіра населення, низька фінансова грамотність та обізнаність, недостатній рівень доходів громадян. Однією із найвагоміших причин є інфляція, що призводить до знецінення пенсійних активів і не дозволяє отримання додаткового інвестиційного доходу від інвестицій. Усі ці наслідки роблять систему недержавного пенсійного забезпечення непривабливою. То ж для вирішення існуючих проблем потрібно створювати фінансові стимули, виробляти надійні інструменти для інвестування та згодом впроваджувати систему автоматичного зарахування до накопичувальної пенсійної системи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua.
2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua>.
3. Гайдук І.С. Стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Текст] / І.С. Гайдук // Наукові праці НДФІ. – 2017. – № 2. – С. 145-155.
4. Діденко Л.В. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні / Л.В. Діденко, І.П. Головенко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2016р. – № 1. – С. 30-44.
5. Павловська Л.Д. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні / Л.Д. Павловська, Н.К. Мрачківська // Ефективна економіка. – 2019. – № 10. – С. 48-52.

References

1. The Law of Ukraine About Compulsory State Pension Insurance of July 9, 2003 № 1058-IV. *zakon.rada.gov.ua*. Retrived from: www.zakon1.rada.gov.ua [in Ukrainian].
2. The official website of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. *nfp.gov.ua*. Retrived from: <https://nfp.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Gaiduk I.S. (2017). The state of non-state pension provision in Ukraine. *Scientific works of NDFI*, 2, 145-155 [in Ukrainian].
4. Didenko L.V., Golovenko I.P. (2016). System of non-state pension provision in Ukraine. *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 1, 30-44.
5. Pavlovskaya L.D., Mrachkovskaya N.K. (2019). Non-state pension provision in Ukraine. *Scientific professional publication Effective Economy*, 10, 48-52.

Діденко Людмила Вікторівна (ORCID ID 0000-0003-3535-4266) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);

Тітор Віктор Сергійович – здобувач вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).